

13. Сухомлинська О.В. Школа сучасної Франції: проблеми й перспективи // Радянська школа. – 1987. – № 6. – С. 87–90.
 14. Яковець Н.І., Супруненко М.І. Історико-методологічні аспекти педагогічної технології // Сучасні педагогічні технології у вищих педагогічних закладах освіти: Матеріали Всеукр. наук.-метод. конф.: У 2 ч. – Ніжин: РВВ НДПУ, 2001. – Ч. 1. – С. 9–11.

УДК 371

Михайличенко О.В.

НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТА ВИДИ СТУДЕНТСЬКИХ НАУКОВИХ РОБІТ

Резюме: В статті излагаются основные положения организации научно-исследовательской работы студентов педагогических заведений. Особое внимание уделено видам студенческих научных работ. Ключевые слова: научно-исследовательская работа студентов, реферат, дипломная работа, магистерская работа, методы научно-педагогических исследований.

Resume: The substantive provisions of organization of research work of students of pedagogical educational establishments are expounded in the article. The special attention is spared to the types of the students advanced studies. Keywords: research work of students, abstract, diploma work, master's degree work, methods of scientifically-pedagogical researches.

Метою даної статті є висвітлення основних вимог до виконання студентських наукових робіт та розкриття змісту науково-педагогічного дослідження та його основних компонентів.

Навчальними програмами психолого-педагогічних дисциплін у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації передбачається, що студенти в процесі їх вивчення мають опанувати як зміст цих наук, так і засвоїти основні шляхи процесу наукового пізнання. Це означає, що творча складова професійно-педагогічної підготовки майбутніх вчителів з університетською освітою, повинна бути достатньо вагомим. Така організація процесу навчання дає можливість запобігти догматичному накопиченню певного обсягу інформації та сприяє формуванню креативного мислення студентів.

Організація підготовки творчої особистості майбутнього вчителя передбачає залучення студентів до наукової роботи протягом усього періоду навчання в університеті. Звичайно, зміст дослідницької роботи студентів поступово ускладнюється, стає більш глибоким від курсу до курсу.

На молодших курсах студенти знайомляться з науковими напрямами роботи кафедр, пишуть реферати, виступають з доповідями і повідомленнями на семінарських та практичних заняттях, беруть участь у роботі наукових студентських гуртків, наукових студентських конференцій. Ці перші етапи набуття наукового досвіду передбачають ознайомлення майбутніх педагогів з окремими прийомами, методами, видами наукового дослідження, основними поняттями наукового апарату, правилами підбору потрібної інформації та підготовки доповідей, рефератів тощо. У процесі цієї діяльності у студентів починають формуватися вміння

працювати в науковій бібліотеці, користуватися каталогами, конспектувати, готувати анотації, виписки, цитувати літературні джерела.

Уже на третьому курсі науково-педагогічні знання студентів значно поглиблюються. У процесі вивчення нормативного курсу педагогіки з кожного її модуля (загальні основи педагогіки, дидактика, теорія виховання, школознавство) передбачено проведення колоквиумів, підсумкових науково-практичних конференцій тощо. Крім того, під час підготовки до семінарсько-практичних занять кожен студент має виконати низку самостійних практичних завдань творчого, пошукового характеру. Важливо також і те, що саме на III курсі студенти виконують свою першу курсову роботу.

Якісно новим етапом у творчій підготовці майбутнього вчителя є IV курс, де студенти під час виробничої (педагогічної) практики виконують систему завдань науково-дослідницького характеру. Ці завдання мають різну спрямованість: вивчення особистості учня за допомогою комплексу психолого-педагогічних методик і написання його розгорнутої психолого-педагогічної характеристики, підготовка повідомлень на науково-педагогічні семінари, участь у дискусіях на засіданнях семінарів, виконання експериментального індивідуального психолого-педагогічного завдання та підготовка відповідного письмового звіту. Виконання комплексу цих завдань дозволяє студенту підійти до свідомого вибору теми майбутньої дипломної чи магістерської роботи, яку відповідна фахова кафедра має розглянути і затвердити наприкінці навчання студента на IV курсі.

На останньому курсі завершується професійно-педагогічна підготовка майбутніх фахівців. Кращі студенти виконують і захищають дипломні або магістерські роботи, які є підсумком їх науково-дослідної роботи в університеті. Нерідко наукові проблеми, що досліджуються студентами в межах дипломних чи магістерських робіт, стають пріоритетним напрямом їх подальшого наукового та професійного зростання.

Протягом навчання у вищому навчальному закладі студенти виконують різні за своїм характером, рівнем складності та змістом наукові роботи.

Залучення студента до дослідницької діяльності, як правило, починається з написання реферату.

Реферат — це короткий виклад у письмовій чи усній формі основного змісту наукової праці чи ряду праць, що вивчалися студентом, з аналізом запропонованих шляхів вирішення певної проблеми, а також висловленням власних міркувань автора щодо цієї проблеми. Якщо реферат цих ознак не має, то він є лише конспектом опрацьованих публікацій.

Підготовлений реферат може бути використаний для виголошення доповіді, підготовки наукового звіту, написання статті, а також накопичення інформації для подальшої дослідницької роботи.

Робота над рефератом зорієнтована на:

- розвиток мислення студентів (вміння аналізувати, зіставляти та узагальнювати різні точки

зору, вміння характеризувати конкретний матеріал, формулювати висновки);

- розширення світоглядної парадигми у студентів та поглиблення їхніх фахових знань з навчальної дисципліни;

- формування вмінь реферування;

- розвиток базисних умінь наукової роботи (вміння самостійно знаходити необхідний науковий матеріал, користуватися довідковою літературою, скласти список використаної літератури, формулювати висновки);

- оволодіння основами наукового писемного мовлення;

- формування гностичних умінь, необхідних для оволодіння певною дисципліною;

- розвиток умінь установлювати зв'язки даної науки з іншими науками та визначати характер цих зв'язків;

- розвиток умінь самостійно знаходити й вивчати наукову літературу, використовуючи цей матеріал для підготовки огляду наукової літератури, пов'язаної з історією вивчення певних теоретичних питань.

Основні вимоги до написання реферату:

- обсяг реферату - 10-15 сторінок набраного на комп'ютері тексту;

- реферат має бути виконаний за відповідною структурою з виділенням абзаців, нумерацією сторінок, правильним оформленням посилань, виносок, цитат, висновків, списку використаної літератури (не менше 10 джерел);

- оформлення реферату має відповідати естетичним і орфографічним нормам.

Структура реферату:

1. Титульна сторінка.
2. План.
3. Вступ (обґрунтовується актуальність обраної теми, характеризується її практичне значення, формулюється мета реферування матеріалу з обраної проблеми, визначаються конкретні завдання роботи).
4. Основна частина (складається з декількох розділів, кожний розділ нумерується і має свою назву; подається виклад існуючих точок зору з обраної теми, представлених у сучасній науковій літературі, а також самостійний аналіз опрацьованого матеріалу; пропонується авторський варіант вирішення даної проблеми).
5. Висновки (стисло характеризуються основні результати виконаної роботи, формулюються узагальнюючі тези відповідно до завдань, визначених у вступі).
6. Список використаної літератури, або бібліографія (включаються всі літературні джерела, подані в алфавітному порядку і оформлені з урахуванням усіх сучасних вимог до бібліографічного опису).

У процесі роботи над рефератом студент має продемонструвати вміння аналізувати використану літературу, розкривати своє ставлення до прочитаного, робити обґрунтовані висновки на основі опрацювання теоретичних положень.

У професійній підготовці майбутнього фахівця значну роль відіграють курсова, дипломна та магістерська роботи.

Курсова робота — самостійна робота дослідницького характеру, спрямована на вивчення конкретної проблеми дисципліни, що вивчається.

Курсові роботи виконуються з метою закріплення, поглиблення і узагальнення знань, одержаних студентами за час навчання та їх застосування до комплексного вирішення конкретного фахового завдання. Тематика курсових проектів (робіт) повинна відповідати завданням навчальної дисципліни і тісно пов'язуватися з практичними потребами конкретного фаху.

Порядок затвердження тематики курсових робіт і їх виконання визначається вищим навчальним закладом. Керівництво курсовими проектами (роботами) здійснюється, як правило, найбільш кваліфікованими викладачами.

Метою курсової роботи є:

- поглиблення знань студентів з актуальних проблем психолого-педагогічних наук;

- подальший розвиток умінь самостійного критичного опрацювання наукових джерел;

- формування дослідницьких умінь та навичок студентів;

- стимулювання студентів до самостійного наукового пошуку;

- розвиток умінь аналізувати передовий досвід;

- формування вмінь самостійної обробки навчально-методичних матеріалів та їх практичної реалізації.

Курсова робота дає можливість виявити здатність студента самостійно осмислити проблему, творчо, критично її дослідити, вміння збирати, аналізувати і систематизувати літературні джерела; здатність застосовувати отримані знання при вирішенні практичних завдань; формулювати висновки, пропозиції, рекомендації з предмета дослідження.

Матеріали курсової роботи можуть бути використані для подальшої дослідницької роботи - написання, дипломної або магістерської роботи.

Вимоги до написання курсової роботи:

- обсяг курсової роботи - 20-25 сторінок набраного на комп'ютері тексту;

- курсова робота повинна мати чітку структуру з виділенням окремих частин роботи, абзаців, нумерацією сторінок, правильним оформленням посилань, виносок, цитат, висновків і списку використаної сучасної літератури (20-25 джерел, переважно останніх років).

Обов'язковими компонентами курсової роботи мають бути: визначення актуальності дослідницького завдання та розробка навчально-методичних матеріалів.

Курсова робота має бути зброшурована, акуратно і грамотно оформлена.

Студентам надається право обирати тему курсової роботи з числа визначених кафедрою або

запропонувати свою тему з обґрунтуванням актуальності її розробки.

Структура курсової роботи:

1. Титульна сторінка.
2. План.
3. Вступ (обґрунтовується актуальність теми, її значення для теорії та практики певної науки, мета, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження).
4. Основна частина (поділяється на теоретичний та практичний розділи). Теоретичний розділ включає аналіз опрацьованої наукової літератури відповідно до завдань дослідження; певні авторські висновки із визначенням перспектив подальших дослідницьких пошуків. Практичний розділ містить опис виконаного дослідницького завдання та розробку навчально-методичних матеріалів, використаних студентом під час навчальної практики).
5. Висновки.
6. Резюме українською та російською або виучуваною іноземною мовою.
7. Список використаної літератури (бібліографія). На більшість наукових джерел, що представлені в бібліографії, повинні бути посилання в тексті курсової роботи.
8. Додатки (з потреби).

Дипломна робота — самостійне оригінальне наукове дослідження студента з актуальних проблем фахової дисципліни. Метою дипломної роботи є:

- розширення й поглиблення теоретичних знань студентів з обраної проблеми, систематизація й аналіз сучасних наукових підходів до розв'язання теоретичних та практичних завдань;
- поглиблення знань студентів із суміжних наук;
- удосконалення вмінь та навичок студентів самостійно вести наукові дослідження, користуватися сучасною методикою їх проведення;
- набуття навичок організаційної роботи в процесі постановки і проведення експерименту;
- розвиток умінь студентів застосовувати одержані знання при вирішенні конкретних наукових завдань;
- удосконалення навичок самостійної роботи студентів із науковою літературою;
- формування готовності й здатності студентів до самоосвіти й саморозвитку, самостійної дослідницької роботи в майбутній професійній діяльності.

Теми дипломних робіт обираються студентами на IV курсі на основі розробленого і затвердженого кафедрою педагогіки переліку орієнтовних тем дипломних робіт, а також з урахуванням власних наукових інтересів.

Студент може також сам запропонувати тему дипломної роботи, достатньо аргументовано обґрунтувавши доцільність її розробки.

Матеріали дипломної роботи можуть бути використані для виголошення доповіді на загальноуніверситетській науково-практичній конференції, написання статті, а також накопичення

фактичного матеріалу для подальшої дослідницької роботи.

Вимоги до написання дипломної роботи:

1. Тема дипломної роботи затверджується на засіданні кафедри і схвалюється вченою радою факультету (інституту) університету.

2. У вступі обґрунтовується вибір теми, її актуальність; визначаються об'єкт, предмет, мета і конкретні завдання, гіпотеза дослідження, методи дослідження; його наукова новизна та теоретична і практична значущість одержаних результатів; описується структура дипломної роботи.

3. Автор дипломної роботи повинен продемонструвати вміння методологічно грамотно проводити дослідження, інтерпретувати, систематизувати і класифікувати одержані результати.

4. У роботі необхідно розкрити сутність дослідницької проблеми з урахуванням нових наукових підходів.

5. Дипломна робота має містити чітко сформульовані висновки, в яких подаються основні результати дослідницької діяльності студента, рекомендації щодо їхнього практичного використання.

6. Обсяг дипломної роботи — 40-50 сторінок тексту, набраного на комп'ютері.

7. Дипломна робота має бути чітко структурованою із виділенням окремих її частин, абзаців, нумерацією сторінок, правильним оформленням посилань, виносков, цитат, списку використаної сучасної літератури (не менше 50 джерел, переважно останніх років).

Структура дипломної роботи

1. Титульна сторінка.
2. План.
3. Вступ.
4. Основна частина (складається з двох-трьох розділів).
5. Висновки.
6. Резюме (українською, російською або виучуваною іноземною мовою).
7. Список використаної літератури (бібліографія).
8. Додатки (з потреби).

Магістерська робота — наукова робота теоретичного, теоретико-експериментального чи теоретико-прикладного характеру, спрямована на самостійне розв'язання складних дослідницьких завдань, пов'язаних з певною науковою або науково-практичною проблематикою кафедри.

Магістерська робота зорієнтована на:

- розширення теоретичних знань студентів з фахової гуманітарної підготовки;
- систематизацію та самостійний аналіз сучасних підходів до розв'язання складних питань, пов'язаних із новітньою інтерпретацією певних наукових проблем, що є об'єктом даного магістерського дослідження;
- поглиблення знань студентів із суміжних наук;
- подальше удосконалення умінь та навичок самостійної роботи студентів із науковою

літературою, виявлення тенденцій і закономірностей досліджуваних процесів;

- формування умінь самостійно визначати об'єкти та етапи магістерського дослідження, обґрунтувати систему заходів, необхідних для розв'язання теоретичних та прикладних завдань;

- розвиток умінь самостійно формулювати найбільш вагомі узагальнення основних результатів, розробляти науково-практичні рекомендації щодо удосконалення навчально-виховної роботи в сучасній школі.

Магістерські роботи виконуються виключно всіма магістрантами.

Вимоги до написання магістерської роботи:

1. Тема магістерської роботи визначається магістрантом за погодженням з науковим керівником відповідно до планової наукової тематики кафедри і затверджується на засіданні кафедри, а також на засіданні вченої ради факультету (університету).

2. У вступі обґрунтовується вибір теми, її актуальність; визначаються об'єкт, предмет, мета і конкретні завдання, гіпотеза дослідження, методи дослідження; його наукова новизна та теоретична і практична значущість одержаних результатів; описується структура магістерської роботи.

3. У роботі аналізуються сучасні підходи до вирішення певної наукової проблеми з урахуванням новітніх літературних джерел, а також визначається авторська позиція щодо напрямів реалізації усіх аспектів даного дослідження.

4. Магістерська робота повинна мати пошуковий характер.

5. Основний зміст магістерської роботи поділяється на теоретичну і практичну (експериментальну) частини.

6. У роботі мають бути продемонстровані вміння студента методологічно грамотно проводити наукове дослідження, самостійно аналізувати, систематизувати, узагальнювати його основні наукові та практичні результати.

7. Магістерська робота виконується українською мовою і подається на захист у переплетеному вигляді. Обсяг роботи — 70-80 сторінок набраного на комп'ютері тексту.

8. Магістерська робота має бути чітко структурованою з виділенням окремих її частин, абзаців, з нумерацією сторінок, правильним оформленням посилань, виносок, цитат, списку використаної сучасної літератури (не менше 60 джерел, переважно останніх років).

Структура магістерської роботи:

1. Титульна сторінка.
2. План.
3. Вступ.
4. Основна частина (складається переважно з 2-3 розділів).
5. Висновки.
6. Резюме українською, російською або іноземною мовою.
7. Список використаної літератури (бібліографія).

Виконання студентських наукових робіт

Наукове дослідження — це форма процесу пізнання, цілеспрямоване систематичне вивчення

об'єктів дослідження за допомогою методів і засобів науки, яке завершується формулюванням нових знань про об'єкт дослідження.

До науково-педагогічних та суспільних досліджень ставляться такі вимоги:

- актуальність проблеми;
- правильність конкретного визначення стратегії дослідження, його мети, завдань і предмета;
- організація і етапи проведення дослідження;
- доступність висновків і рекомендацій для використання їх в практичній діяльності.

Наукове дослідження є складним, багатоаспектним, суперечливим процесом, який у кожному випадку має свою логіку, методiku та організацію.

У цьому процесі можна виділити певні етапи:

- визначення наукової проблеми і теми дослідження;
- формулювання мети і завдань дослідження;
- збір і обробка фактичного матеріалу;
- аналіз та оформлення результатів наукового дослідження;
- застосування на практиці.

Першим етапом дослідження є визначення його теми. Дійсно, позитивний результат будь-якого дослідження значною мірою залежить від правильної постановки та обґрунтування проблеми самого дослідження. У той же час практика свідчить, що доволі часто зустрічаються курсові роботи, та й навіть дипломні роботи, у яких по суті немає ніякої проблеми. Їх автори обмежуються лише переказом вже давно відомих теоретичних положень.

Значно складніше знайти проблему, ніж її вирішити, оскільки для першого потрібна уява, а для другого — тільки уміння.

Практика свідчить, що якщо висунута проблема нічому не суперечить, то вона ризикує бути безплідною. Тому педагогічні дослідження спрямовані на пошук нових, більш прогресивних та ефективних способів вирішення завдань навчання та виховання.

Якщо проблема поставлена обґрунтовано, то у неї вже намічений напрям дослідження.

Проблеми дослідження можуть визначатися:

- безпосередніми потребами практики розвитку суспільної науки;
- запитамі суспільства та його завданнями в галузі застосування наукових досягнень у впливі на виховання людини;
- внутрішньою логікою розвитку суспільної науки в цілому та її окремих частин зокрема;
- аналізом недосліджених сторін (так званих "білих плям").

Зрозуміло, що не кожна проблема, сформульована дослідником-початківцем, може стати проблемою справжнього дослідження. Нова проблема може бути успішною, якщо вона підготовлена попередніми дослідженнями науки і суміжних з нею галузей.

Проблема дослідження — це теоретичне або практичне питання, що має значення для розвитку

науки і може бути розв'язане наявними засобами наукового дослідження.

Проблема має бути відображена в темі дослідження, яка показує рух від уже досягнутого наукою, традиційного, до нових підходів у її вирішенні.

Тема дослідження відображає конкретний напрям науково-дослідної роботи, що забезпечує цілісність дослідження.

Студент має право самостійно обирати тему курсової, дипломної чи магістерської роботи. Проте це не завжди йому під силу, тому на допомогу у такому випадку має прийти науковий керівник. Він знайомить студентів з орієнтовною тематикою курсових, дипломних та магістерських робіт, вимогами та правилами їх написання. Саме науковий керівник допомагає студентові уточнити чи відкоригувати окрему тему дослідження. Як свідчить практика, успішність написання курсової, дипломної чи магістерської роботи багато в чому забезпечується саме особистим зацікавленням студента до обраної теми дослідження.

Першим етапом розробки наукового апарату дослідження є обґрунтування актуальності досліджуваної проблеми, що передбачає:

- посилання на державні документи, в яких обумовлюється важливість розв'язання даної проблеми;
- визначення практичних потреб;
- характеристику недостатності наукових знань, на збагачення і доповнення яких спрямоване дане дослідження.

Практика свідчить, що в курсових, дипломних та магістерських роботах часто допускається розмитість у формулюванні теми, в якій не зазначається, що треба досліджувати. Це призводить до того, що об'єкт і предмет дослідження не узгоджуються з темою, а тема не конкретизується методами дослідження. Тим часом визначення цих складових наукового апарату є конче важливим, від них значною мірою залежить ефективність проведення наукового педагогічного дослідження.

Чим конкретніше сформульована тема дослідження, тим легше визначити об'єкт і предмет дослідження, його мету та завдання.

Об'єкт дослідження — частина об'єктивної реальності (суспільного процесу), яка на даному етапі відіграє певну роль у подальшому розвитку суспільства.

Предмет дослідження — окремі сторони властивості, якості об'єкта, що забезпечують результативність або впливають на ефективність суспільного процесу.

Отже, об'єкт дослідження виступає загальною сферою пошуку, а предмет — те конкретне, що виявляється. Один і той же об'єкт може досліджуватися в різних аспектах. Тому визначення предмета можна розуміти як вирішення певної сторони дослідження, як припущення про найсуттєвішу характеристику об'єкта, що досліджується.

Важливою вимогою є відповідність предмета об'єкту дослідження. Предмет — більш вузьке

поняття, ніж об'єкт, він — частина, сторона, елемент об'єкта. Якщо об'єктом виступає процес, то предметом можуть бути методи, форми, зміст, умови його здійснення.

При визначенні об'єкта та предмета дослідження студенти часто допускають помилки такого плану:

- неточність у визначенні об'єкта та предмета дослідження;
- змішування, паралелізм і дублювання об'єкта та предмета дослідження.

Визначивши об'єкт та предмет дослідження, можна сформулювати мету наукового дослідження. Це дає можливість вирішити, до якого кінцевого результату прагне дослідник.

Мета дослідження — це авторська стратегія в одержанні нових знань про об'єкт та предмет дослідження. Формулювання мети дослідження спрямоване на кінцевий результат, який має одержати дослідник у науково-дослідницькій діяльності.

Мета завжди відображає спрямованість наукового пошуку на одержання нових знань. Тобто, якщо в темі дослідження розкривається те, що і для чого досліджується, то в меті — не тільки що досліджується, але й яким чином буде відбуватись дослідження.

Найбільш високий рівень цілей наукових досліджень пов'язаний з:

- обґрунтуванням нової системи заходів, спрямованих на вирішення певних задач подальшого розвитку науки;
- визначенням нових суспільних закономірностей загального чи часткового характеру;
- виявленням комплексу необхідних дидактичних, матеріально-технічних, психологічних, естетичних та інших умов успішного вирішення викладання наукової дисципліни;
- відбором оптимального обсягу, складності, логіки розкриття змісту навчального предмета, його навчальних та виховних особливостей;
- обґрунтуванням нових методів, форм і засобів навчання та виховання;
- розробленням нових елементів систем діагностики навчання й виховання.

Предмет і мета дослідження повинні відповідати ряду вимог: актуальність і відповідність соціальному замовленню; наукова новизна (не повторювати відоме); практична значущість.

Мета дослідження поділяється на низку більш конкретних завдань.

Завдання дослідження — конкретизація загальної мети, цілей з урахуванням предмета дослідження. Виділяються завдання, зорієнтовані на:

- визначення етапів наукового пошуку;
- виявлення найсуттєвіших ознак об'єкта дослідження;
- визначення внутрішньої структури об'єкта дослідження;
- обґрунтування системи засобів, необхідних для розв'язання наукової проблеми;
- всебічне вивчення практики вирішення даної проблеми, причин, недоліків і труднощів у її розв'язанні.

- експериментальну перевірку запропонованої системи засобів, необхідних для розв'язання наукової проблеми;

- розробку рекомендацій щодо практики використання результатів дослідження.

У науковому дослідженні у галузі суспільних наук важливим є створення (в уяві) можливих варіантів ходу і результатів здійснення наукової роботи, тобто формулювання гіпотез.

Гіпотеза — це обгрунтоване припущення про можливі способи розв'язання визначеної проблеми.

Від звичайного передбачення гіпотеза відрізняється рядом ознак:

- відповідність фактам, на основі яких вона створена для пояснення;

- можливість бути перевіреною;

- можливість бути застосованою до якомога більшого кола явищ;

- найбільш можлива простота.

У гіпотезі слід визначити два взаємопов'язаних елементи:

- висунення певного положення (припущення);

- наступне логічне й практичне його доведення.

Розрізняють: *робочі гіпотези* — тимчасові припущення для систематизації вже існуючого фактичного матеріалу; *наукові або реальні гіпотези*, які розробляються дослідниками тоді, коли накопичено великий обсяг фактичного матеріалу і з'явилась можливість зробити певні логічні висновки.

Слід зазначити, що гіпотеза включає в себе положення, з яких випливає певний проект розв'язання даної наукової проблеми. У процесі дослідження вона може бути підтверджена або спростована.

Побудова гіпотези завжди розпочинається з визначення концепції дослідження, під якою слід розуміти систему взаємопов'язаних наукових положень, котрі використовує дослідник для досягнення потрібного результату. Концепція може ґрунтуватися на загальноприйнятих теоріях певної наукової школи або розкривати власні теоретичні міркування дослідника.

У будь-якому варіанті викладені положення концепції є низкою понять, а не штучним набором окремих різнопланових тверджень. Дотримання цієї вимоги дає можливість сформулювати гіпотезу, яка в концентрованому вигляді відображає концептуальний зміст дослідження.

Отже, гіпотеза повинна формулюватися як припущення, за яким на основі низки теоретичних положень можна зробити висновок про існування тих зв'язків між педагогічними явищами, що потребують доведення. Гіпотезу не можна будувати, виходячи з очевидних істин, вона завжди передбачає пошук чогось нового в теорії та практиці, опис причин та можливих наслідків, що вивчаються. Гіпотеза може визначатися за схемою: ефективність удосконалення того чи іншого виду діяльності може бути підвищена, якщо буде зроблено те й те.

Серед основних функцій, які виконує гіпотеза в дипломних та магістерських роботах, слід назвати такі:

- окреслення кола завдань, що мають бути взаємопов'язаними і взаємодоповнюючими;

- систематизація складових наукового апарату дослідження (проблема, об'єкт, предмет, мета, завдання) та етапів його проведення (обґрунтування актуальності теми, теоретичне опрацювання проблеми, вивчення та аналіз досвіду, розробка методики дослідження, проведення експерименту, обробка отриманих даних, формулювання висновків);

- прогнозування результатів наукового пошуку;

- поєднання теорії та практики педагогічної діяльності;

- установлення зв'язку між уже відомими та новими фактами, отриманими в процесі експерименту;

- пояснення явищ об'єктивної реальності;

- цілеспрямованого перебігу дослідної роботи.

Варто зазначити, що гіпотеза є необхідним елементом як експериментальних досліджень, так і наукових праць з історії. При виконанні цих робіт важливо на основі детального вивчення літератури та архівних джерел висловити припущення про ймовірні причини певних подій. Це допомагає впорядкувати та систематизувати матеріали дослідження, зробити логічні висновки.

Іншими словами, гіпотеза має містити пояснення можливих результатів з певних причин, а також характеристику умов, за яких ці результати будуть реалізовані.

Її побудова така: якщо зробити (здійснити) те й те, то в об'єкті, що вивчається, відбудуться такі-то зміни.

Кожна гіпотеза підтверджується фактами, аргументами, що перетворюють її з припущення в достовірне знання. Для цього розробляється методика дослідження, яка має бути адекватною обраному предмету, меті та завданням наукового пошуку.

Важливими характеристиками педагогічного дослідження є **новизна** отриманого знання та його значення для науки й практики.

Наукова новизна та теоретична значущість дослідження полягає в розкритті змісту концепції, методу чи методики, виявленні й формулюванні закономірностей вивчаємого процесу або опису його різних моделей.

Практична значущість включає обґрунтування нової дидактичної чи методичної системи, рекомендації, вимоги, пропозиції, певного засобу.

До визначення цих параметрів оцінки результатів дослідження висувається ряд вимог, яким мають відповідати виконані роботи всіх рівнів, зокрема дипломні та магістерські. Втім аналіз студентських наукових праць показує, що у багатьох авторів немає єдиного розуміння, як формулювати новизну, теоретичну та практичну значущість за змістом і за формою, як "відокремити" їх, не повторюючи одне й те саме, не дублюючи опису актуальності дослідження.

Наприклад, у розкритті новизни стверджується, що тема в конкретних умовах не розглядалась, що проблема вивчена недостатньо, що вона є важливою для виробничої (педагогічної) практики. Але ці міркування є обґрунтуванням дослідження, а не характеристикою його новизни.

Часто зустрічаються роботи, висновки яких повторюють відомі положення або самоочевидні істини.

Суттєвим недоліком можна вважати формулювання новизни та значення дослідження у найзагальнішому вигляді, нарівні анотації.

У формулюванні наукової новизни важливо враховувати три провідні умови:

1. Розкриття виду результату, тобто необхідно вказати, який тип нового знання здобув дослідник. Це може бути вироблення концепції, методики, класифікації, закономірностей тощо або методичних рекомендацій, дидактичних пропозицій, форм, які раніше не були відомі. Тобто слід розрізнити теоретичну та практичну новизну.

2. Визначення рівня новизни отриманого результату, його місце серед відомих наукових фактів. У зіставленні з ними нова інформація може виконувати різні функції: уточнювати, конкретизувати існуючі відомості, розширювати і доповнювати їх або суттєво перетворювати. Залежно від цього виділяють такі рівні новизни: конкретизацію, доповнення, перетворення.

На рівні конкретизації отриманий результат деталізує окремі положення.

На рівні доповнення результати дослідження вносять у теоретичні й практичні знання нові елементи, не змінюючи їх суті.

Рівень перетворення характеризується принципово новими для певної галузі знаннями, які є самостійними і мають евристичну цінність. На цьому рівні результати дослідження можуть відкривати нові підходи до вивчення проблеми, розробляти невідомі раніше теорії, нові концептуальні положення тощо.

3. Оцінку нових результатів є їх розгорнутий чіткий виклад, а не формальне, нічим не підкріплене запевнення, що теоретичні позиції і практичні висновки дослідження є новими. Наприклад, автори стверджують, що "ними досліджено педагогічні умови", "опрацьовано дидактичну систему", "розроблено оригінальну методику" тощо.

Необхідно запобігти і такому досить поширеному недоліку, як нагромадження складних термінів, що запозичені з інших наук і не вносять нічого нового у розуміння досліджуваної проблеми, а лише затьмарюють її педагогічний зміст.

Основою обґрунтування новизни курсової, дипломної чи магістерської роботи виступає критичний огляд літератури, посилання на джерело дослідження, педагогічний досвід, що дає підстави довести недостатню вивченість визначеної проблеми та розкрити зміст пропонуваного нововведення.

Наявністю нових елементів можуть характеризуватися різні галузі педагогічної діяльності, практично всі компоненти навчання й виховання: принципи, методи, форми, засоби тощо. Новим є все, що використовується нестандартно, незвично, виходить за межі традиційних схем. Але не всі нововведення можна вважати науково-педагогічною новизною. Остання має

визначатися лише тими результатами, які є корисними для теорії та практики педагогіки і збагачують саме педагогічні знання. Для того щоб вирізнити науково-педагогічну новизну, не треба обирати занадто широкий предмет дослідження, що може негативно відбитися на конкретності й однозначності формулювання його результатів.

Характеристика новизни є недостатньою для оцінки виконаної роботи. Її необхідно доповнювати критеріями педагогічної значущості, бо вона, як і новизна, може мати теоретичну і практичну цінність.

Теоретична значущість є інтегральною характеристикою впливу проведеного дослідження на педагогічні ідеї та методи, комплексним показником його перспективності, доказовості, концептуальності.

Практична значущість характеризує реальні зрушення у навчанні й вихованні, що досягнуті чи можуть бути досягнутими через упровадження в педагогічну практику результатів проведеного дослідження.

Виділяють два можливі шляхи такого впровадження:

- *безпосередній*, коли отримані результати прямо адресуються навчальним закладам і педагогам для використання;
- *опосередкований*, коли результати включаються в теорію і, як складова цієї теорії, впливають на практику.

У визначенні практичної значущості треба вказати, де і з якою метою можна використовувати результати та висновки дослідження, у якому вигляді вони подані (методичні рекомендації, правила, програми та ін.), який соціальний та психолого-педагогічний ефект очікується від їх упровадження (підвищення рівня освіти, культури особистості, сформованості вмінь тощо).

Практична значущість є найважливішою ознакою дипломної чи магістерської роботи, яка далеко не завжди може претендувати на важливий теоретичний результат. Тому слід урахувати, що проведене дослідження має бути обов'язково підкріплене статистичними показниками вірогідності, надійності, репрезентативності, без яких дипломна (магістерська) робота справлятиме враження суб'єктивних міркувань автора, не матиме потрібного практичного значення.

Важливим етапом наукового дослідження є визначення його методики, яка має бути адекватна меті й завданням.

Методика дослідження — це сукупність засобів, умов, пов'язаних у систему логічного процесу досягнення потрібного результату. Вона включає весь процес отримання наукового результату, його окремих ланок і в цілому визначає програму досягнення, його конкретні завдання.

Методика дослідження повинна ґрунтуватися на таких наукових положеннях, які визначають напрям дослідження та шляхи його реалізації, відповідати об'єкту наукового пошуку, що дає можливість вирізнити її його сторони й якості, вивчення яких є метою дослідження.

Сучасні наукові роботи в галузі суспільних наук не можуть обмежуватися описовим викладом отриманих результатів, що виражені у формі суб'єктивних оцінок "краще - гірше", "більше - менше", "вище - нижче" тощо.

Тому важливою вимогою до вибору методів є передбачення можливості якісного й кількісного аналізу експериментальних даних, способів їх взаємозв'язків. Доцільно також кожного результату досягати не одним, а кількома методами, які доповнюють та коригують один одного. Таким чином, підвищується надійність дослідження, стає можливим уникнення небажаних помилок, впливу випадкових неврахованих факторів.

При підготовці курсових, дипломних та магістерських робіт поряд з використанням загальних методів наукового пошуку (теоретичні, експериментальні тощо) широко використовують також вивчення інформаційних джерел з проблеми дослідження, аналіз досвіду, кількісну обробку досліджуваних результатів.

Робота з літературою є попереднім етапом будь-якого наукового дослідження. На цьому етапі уточнюється тема, завдання й провідна ідея, розробляються гіпотеза та методика дослідження.

На основі аналізу інформаційних джерел можливо визначити стан вивчення питання, історію його виникнення, результати, які вже мають місце, методи вивчення.

У вивченні інформаційних джерел можна виділити такі етапи:

1. Пошук необхідних джерел та попереднє ознайомлення з ними (ознайомлення з бібліографічними, довідковими виданнями, каталогами, реферативними журналами).

2. Вивчення літературних джерел (читання, конспектування, виписки тощо);

3. Систематизація та використання інформаційного матеріалу в процесі дослідження (аналіз й узагальнення, створення власної картотеки, підготовка анотацій, рефератів, огляду літератури).

В усіх формах накопичення матеріалу необхідно точно вказувати вихідні дані інформаційного джерела, а саме: прізвище та ініціали автора, назву публікації, видавництво, місце та рік видання, відповідні сторінки тексту, загальний обсяг роботи.

У процесі наукового пошуку студент звертається до великої кількості літературних джерел, в яких можна зустріти неоднакові тлумачення окремих понять. Це викликає необхідність проведення теоретичної роботи з уточнення понятійного апарату дослідження, що передбачає вибір та осмислення тих наукових визначень, які найбільш точно характеризують поставлену проблему.

Робота над понятійним апаратом є конче важлива. Слід мати на увазі, що в педагогічній науці наукові визначення іноді межують з побутовою, загальноживаною мовою, а це призводить до їх некоректного використання. Наприклад, існує декілька побутових тлумачень виховання, естетичної потреби, що заважає їх науковому аналізу.

Типовим недоліком є довільне вживання термінів, коли автор підганяє наукові визначення під свою особисту думку: "а я так це розумію". Не можна погодитися і з досить поширеною "терміно-творчістю", за якої в дослідження вводяться нові, незвичні терміни, що не мають потрібної обґрунтованості та переконливості.

Правильним є застосування вже апробованих, поширених, зрозумілих у педагогічному плані термінів. Їх так звана "чистота" має суттєву ознаку високого рівня

проведеного дослідження. Цього можна досягти глибоко вивчаючи літературу, ознайомлюючись з різними існуючими підходами до визначення змісту певних наукових понять, вибору однієї з можливих точок зору та обґрунтування його в теоретичній частині дослідження.

Методи дослідження. У суспільних науках існує декілька класифікацій методів досліджень. Найбільш поширеним є поділ усіх методів на теоретичні та емпіричні методи дослідження.

Теоретичні методи дослідження. До найбільш уживаних теоретичних методів дослідження належать: індукція, дедукція, аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, класифікація, моделювання, абстрагування тощо.

Індукція та дедукція. Індукція є формою наукового пізнання, що спрямоване на з'ясування причинно-наслідкових зв'язків між педагогічними явищами, узагальнення емпіричних даних на основі логічних висуваних від конкретного до загального, від відомого до невідомого. Індуктивний метод використовується дослідником після збору окремих суджень з проблеми дослідження, на основі яких робиться загальний висновок.

Індуктивні знання мають імовірний характер, бо вони завжди виражають припущення про існування певної закономірності. Вірогідність такого припущення перевіряється експериментальним дослідженням. Тому індукція є обов'язковою складовою педагогічного експерименту, що допомагає визначити причинність досліджуваних явищ, з'ясувати, чому одні з них спричиняють зміни інших.

Дедукція виводиться шляхом висуваних від загального до конкретного і тому дає вірогідні знання, а не імовірні (як індукція). Основою дедуктивного методу виступають наукові положення і постулати, що не вимагають дослідно-експериментального підтвердження, а сприймаються як аксіоми.

Дедуктивний метод також використовується після збору необхідної інформації з проблеми дослідження, на основі якого із загальних висновків робляться окремі висновки й судження.

У реальному педагогічному процесі індукція та дедукція завжди взаємодіють між собою як діалектична єдність пізнання загального та конкретного. Індукція виявляє окреме як загальне, а дедукція виводить окреме із загального.

Особливу роль у дослідженні відіграють *методи аналізу та синтезу*.

Аналіз — це спосіб наукового дослідження, при якому педагогічне явище розкладається на складові частини.

Синтез — протилежний аналізу спосіб, що полягає у дослідженні явища в цілому, на основі об'єднання пов'язаних між собою елементів в єдине ціле. Синтез дозволяє узагальнювати поняття, закони, теорії.

За допомогою аналізу виділяються й досліджуються окремі ознаки предмета чи явища. Це дає можливість виводити його структуру, відокремити суттєві риси від несуттєвих, розкрити різнобічні зв'язки предмета, що розглядається, з іншими предметами педагогічної реальності з'ясувати властиві йому протиріччя.

Але виділені в такий спосіб ознаки є недостатніми, оскільки вони досліджуються окремо і не

зіставляються між собою. Для того, щоб розглянути їх як елементи цілого, використовується синтез, що встановлює єдність складових предмета.

Таким чином, аналіз виходить з певного цілого, яке він розглядає, а цілеспрямовує аналіз. Це означає, що синтез міститься вже у самому аналізі, а не існує поза ним. Після аналітичного процесу кожний дослідник звертається до синтезу, тобто до раціонального поєднання частин, вирізнених засобами аналізу. Внаслідок цього формуються нові уявлення про предмет, в якому виділені суттєві, типові риси, уточнюються й збагачуються знання про нього.

Порівняння - це метод, за яким відбуваються зіставлення досліджуваних предметів та встановлення їх подібності або відмінності. Н; рівні чуттєвого пізнання педагогічної реальності порівняння фіксує зовнішню подібність або відмінність, на рівні раціонального - подібність або відмінність внутрішніх зв'язків, що дозволяє виявити певні закономірності, розкрити сутність матеріалу; що вивчається; тощо.

Для досягнення правильних результатів у процесі порівняння необхідно дотримуватися таких вимог:

- зіставляти тільки однорідні об'єкти чи поняття;
- порівнювати предмети за такими ознаками, які мають суттєве значення.

Метод *класифікації* використовується на початкових стадіях дослідження і дає можливість упорядкувати та класифікувати педагогічні явища на основі визначення їх однорідності. Тим самим класифікація відкриває шляхи подальшого наукового пізнання.

Ефективність класифікації залежить від вибору єдиних ознак, за якими вона відбувається. Неточність такого вибору є типовою помилкою студентських досліджень, що заважає усвідомити та чітко охарактеризувати зміст явищ і процесів, що вивчаються.

Моделювання — це штучна система, яка відображає з певною точністю властивості об'єкта, що досліджується. Побудова моделі, як правило, спрощує оригінал, узагальнює його. Це сприяє упорядкуванню і систематизації інформації про нього.

Кожна модель має фіксувати найголовніші риси об'єкта вивчення. Дрібні фактори, зайва деталізація, другорядні явища ускладнюють саму модель та заважають її теоретичному дослідженню.

Усі моделі можуть бути створені на основі глибокого розуміння функцій і властивостей, які вони моделюють. Модель завжди виступає як аналогія і є проміжною ланкою між висунутими теоретичними положеннями та їх перевіркою у реальному педагогічному процесі.

Модель дозволяє: по-перше, наочно, у вигляді схеми, креслень, коротких словесних характеристик, опису охарактеризувати процес, що вивчається; по-друге - описувати педагогічне явище у вигляді математичних формул, матриць, символів. За допомогою моделей можна описувати різні види навчання, різні типи уроків. У цих випадках моделювання допомагає систематизувати знання про явище чи процес, що вивчається, підказує шляхи їх більш цілісного опису, намічає більш повні зв'язки між компонентами. Отже, моделювання не тільки робить вивчення явища чи процесу більш наочним, а й глибшим за своєю сутністю.

Емпіричні методи дослідження. Ці методи забезпечують накопичення, фіксацію та узагальнення експериментального матеріалу.

Провідним серед них є *аналіз документації, архівних матеріалів та результатів діяльності, спостереження, письмове й усне опитування, тестування, експертна оцінка*. Отримані за допомогою цих методів дані є основою подальшого теоретичного осмислення суспільних та педагогічних процесів. Тому емпіричні й теоретичні методи створюють цілісну єдність наукового пізнання, без якої неможливо здійснити педагогічний пошук.

Метод вивчення та аналізу документації передбачає вивчення та аналіз документації та архівних матеріалів.

Аналіз документів може бути якісним і кількісним. Якісний аналіз передбачає опис документів, їх класифікацію та інтерпретацію. Кількісний аналіз визначається поняттям "контент-аналіз" чи "кількісна семантика". За його допомогою можна встановити частоту використання певних термінів, виступів окремих персоналій, висловлених ідей тощо.

Спостереження — це організоване дослідження соціального та педагогічного процесу в природних умовах, яке має цілеспрямований характер і підпорядковується меті дослідження. Розрізняють спостереження *пряме, опосередковане і самоспостереження*.

У суспільних та педагогічних дослідженнях широко використовуються соціологічні методи, зокрема *методи опитування (бесіда, інтерв'ю, анкетування)*. Всі вони характеризуються спільною ознакою: за їх допомогою можна дізнатися про власні судження, мотиви дій, потреб інтереси, позиції, погляди, смаки респондентів. Ефективність отримання усних і письмових висловлювань залежить від бажання опитуваних відповідати на поставлені запитання і від ступеня їх підготовності до спілкування з дослідником на визначену тему. Тому в процесі опитування необхідно створювати доброзичливу атмосферу, яка спонукає до ширих відповідей, викликає довірливе ставлення співрозмовники один до одного.

Бесіда — метод безпосереднього спілкування, який дає змогу одержати від співрозмовника інформацію за допомогою заздалегідь підготовлених запитань. Для того, щоб підготувати і провести якісно бесіду: та зібрати необхідний емпіричний матеріал, необхідно:

- підготувати план бесіди;
- скласти необхідні основні питання, а також продумати уточнюючі та навідні питання;
- продумати способи реєстрації відповідей респондентів (спеціальні щоденники чи картки, аудіо- та відеотехніку).

У процесі бесіди опитуваний і дослідник виступають активними учасниками діалогу, в якому відбувається взаємний обмін думка. Бесіда проводиться у вільній формі. Дослідник лише визначає загальну тему, основні етапи та межі її обговорення, окреслює головні питання: і висуває для себе припущення щодо можливих результатів опитування.

На відміну від бесіди *інтерв'ю* є системою заздалегідь підготовлених запитань, які дослідник ставить

опитуваному, утримуючись від вла них коментарів. Отже, інтерв'юер не впливає на думку свого співрозмовника.

Бесіди та інтерв'ю будуть ефективними за умови, якщо:

- чітко визначена мета їх проведення;
- намічено коло основних та допоміжних питань у певній послідовності;
- створено довірливу атмосферу;
- підтримується потрібний напрям інтерв'ю;
- розроблено зручну форму фіксації інформації.

Для оперативного отримання інформації про типовість тих чи інших явищ у великої групи респондентів використовується анкетування.

Анкетування — це метод педагогічного дослідження за допомогою спеціально розроблених анкет (набір завдань, підготовлених у формі опитувального листа). Анкетування може бути *індивідуальним та груповим*.

При індивідуальному анкетуванні анкети роздаються окремим респондентам і домовляються про час їх повернення.

Групове анкетування проводиться з великою групою респондентів.

Запитання анкети можуть мати констатуючий і мотиваційний характер, як і запитання під час бесіди та інтерв'ю; за допомогою анкетування можна зібрати великий за своїм обсягом матеріал, що дозволить вважати отримані відповіді досить імовірними. Недоліком анкетування є суб'єктивність і випадковість відповідей, неможливість перевірки її правильності.

Структура анкети, як правило, складається з трьох частин: вступної основної та демографічної ("паспортички").

Вступна частина містить звернення до респондента, в якому вказується, хто проводить дослідження, завдання анкетування, гарантії анонімності відповідей, правила заповнення анкет. Ця частина може викладатися дослідником в усній формі перед початком анкетування.

Основна частина складається з низки запитань, які дають інформацію про певні факти, події, мотиви, думки, оціночні судження респондентів у галузі досліджуваної проблеми.

Демографічна частина визначає паспортні характеристики опитуваних: вік, рівень освіти, кваліфікацію тощо. Її призначення полягає в тому, щоб визначити репрезентативність отриманого матеріалу.

Запитання основної частини анкети розподіляються на такі види відкриті, закриті та напівзакриті; прямі та непрямі.

До *відкритих запитань* належать такі, що передбачають вільну форму відповіді і нічим не регламентують її ракурси. Вони дають досліднику цікавий різнобічний матеріал, але водночас він є незручним для обробки. Відповіді респондентів на них бувають недостатньо конкретними і віддаленими від теми опитування.

Для дослідження окремих рис і властивостей людини використовується і такий психологічний метод дослідження як *тестування*.

Тестування — метод діагностики, який передбачає використання стандартизованих запитань й завдань, що мають визначену шкалу значень. У процесі дослідження можна використати тести успішності, інтелектуального розвитку, діагностики рівня засвоєння знань, умінь, здібностей, ступеня сформованості багатьох якостей тощо.

За допомогою *тестів успішності* оцінюють вже наявні знання або міння.

Тести здібностей дозволяють виявити той рівень знань або вмінь, досягнення яких є імовірними для респондента за певних умов навчання чи виховання. При цьому виділяють тести *загальних здібностей* (тести інтелекту) і тести *спеціальних здібностей* (тести на сприйняття музики, живопису тощо).

Ці тести дозволяють робити висновки не тільки про результати засвоєння певного навчального матеріалу або виконання якогось завдання, а й про загальні передумови індивіда до засвоєння завдань даного типу (наприклад, розв'язувати математичні задачі, орієнтуватися в іавданнях вербального типу і т.п.).

Найбільш розповсюдженими є тести на вимірювання розумової бдарованості, які визначають загальні передумови індивіда до орієнтації в звичайних ситуаціях певного типу.

Наприклад, якщо ми виявляємо різницю між результатом тесту і продуктивністю діяльності учня в школі (школяр має високий рівень розумової обдарованості, але отримує погані оцінки з математики або оказує низькі показники в дидактичних математичних тестах), можна передбачити, що в даному випадку має місце негативний вплив будь-ких факторів (зокрема, недостатня мотивація, високий ступінь оязкості, прогалини в засвоєному раніше матеріалі, низький рівень [навчальних навичок тощо]).

Тести можуть містити різні завдання. Це можуть бути завдання, які вимагають прояву певних знань, вибору одного правильного питання, які передбачають вільну відповідь; завдання для знаходжен співвідношень між рядом понять; малюнки, що стимулюють асоці тивні реакції; незакінчені речення або текст; завдання із складання; малюнків з окремих предметних елементів (для відображення логі певної дії).

ЛІТЕРАТУРА

1. Введение в научное исследование по педагогике / Под ред. В.И. Журавлева. — М.: Просвещение, 1988. — 239 с.
2. Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження. — К., 1995. — 45 с.
3. Коломієць В.О. Як виконувати курсову роботу: Метод, посіб. для студ. вищих пед. навч. закл. — К.: Вища школа. — 2003. — 66 с.
4. Кузин Ф.А. Магистерская диссертация: Методика написання, правила оформлення и порядок защиты: Практ. пособие для студентов-магистрантов. — М.: Ось — 89, 1997. — 304 с.
5. Культура педагогического исследования. — Минск, 1996. — 328 с.
6. Лудченко А.А. и др. Основы научных исследований: Учеб. Пособие / Под ред. А.А. Лудченко. — К.: Знание, КОО, 2000. — 114 с.
7. Методика організації науково-дослідної роботи / Г.І.Артемчук, В.М.Курило, М.П.Кочерган. — К.: Форум, 2000. — 271 с.
8. Методология социально-педагогических исследований:

Науч. учеб.-метод. пособие для студентов, магистрантов, аспирантов и студентов в области воспитания и образования, соц. Педагог. и соц. работников / Авт.-сост.: С.Я. Харченко, Н.С. Кратинцев, А.Н. Чиж, В.А. Кратинова. — Луганск: Альма-матер, 2001. — 216 с.

9. Мороз І.В. Структура дипломних робіт та вимоги до їх написання оформлення і захисту / Держ. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. — К., 1997.—56 с.

10. Рудницька О.П. та ін. Основи педагогічних досліджень. — К.: Експрес-об'ява, 1998. — 142 с.

11. Спіцин Є.С. Методика організації науково-дослідної роботи студентів у вищому закладі освіти. — К.: Вид. центр КНЛУ, 2003. — 120 с.

УДК 371

Бугрій В.С.

СТАНОВЛЕННЯ ФОРМ І МЕТОДІВ КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ В РАДЯНСЬКІЙ ШКОЛІ

У сучасному педагогічному процесі особливе місце відводиться шкільній краєзнавчій роботі. Саме вона забезпечує зв'язок навчання і виховання учнів з надбаннями народної культури, сприяє консолідації української молоді, формування у неї переконання про єдність українських земель. Вивчення та критичне переосмислення історичного досвіду розвитку різних компонентів шкільного краєзнавства сприяє визначенню загальних тенденцій і перспектив становлення національної системи освіти.

Проблема розвитку форм і методів навчання завжди знаходилась у центрі уваги педагогів і методистів. У період становлення радянської системи освіти спроби розмежувати і дослідити поняття «форми» і «методи» пов'язуються з творчим доробком Г.Ващенко, Б.Всесвятського, Л.Миловидова, О.Музиченка, М.Пістрака, Н.Попова, М.Рубінштейна та ін.

Важливі дослідження цієї проблеми були здійснені у 50-80 рр. ХХ ст. Зокрема, різні форми і методи історико-краєзнавчої роботи пропонувалися та вивчалися А.Алексюком, А.Вагіним, В.Горою, Т.Льбіною, П.Лейбенгрубом, І.Лернером, М.Лисенко, В.Онищуком, М.Скаткіним та іншими.

Сучасні підходи до форм і методів навчання знайшли своє відображення у працях Т.Антонюк, К.Баханова, А.Дьоміна, О.Кондратюка, Ю.Мальваного, О.Савченко, О.Пометун, М.Фіцули та інших.

Оскільки вивчення форм і методів краєзнавчої роботи неможливе без усвідомлення загальних тенденцій педагогічного процесу, то, у зв'язку з цим, надзвичайно цінними є праці В.Галузинського, С.Гончаренка, М.Євтуха, В.Кременя, М.Ярмаченка та інших.

У той же час, огляд літератури з даної проблеми дає підстави стверджувати, що до цього часу відсутнє комплексне дослідження становлення організаційно-методичних компонентів краєзнавчої роботи шкіл.

Виходячи з вищезазначеного метою даної публікації є аналіз шкільних форм і методів вивчення рідного краю у період розбудови радянської моделі загальної освіти.

У перші роки становлення освіти радянського зразка більшість українських педагогів поєднувало негативне ставлення до практики старої школи. Учителі прагнули докорінного реформування справи навчання і виховання.

Для подолання властивих попередній освіті негативних тенденцій перш за все планувалося змінити форми побудови педагогічного процесу. Зокрема, всебічній критиці піддавалася класно-урочна система. В циркулярі Чернігівського відділу народної освіти від 26 червня 1924 року зазначалося: «очевидно, що предметно-лекційна система мала поступово зжити себе і поступитися місцем лабораторним та клубним заняттям. За постановою педагогічного колективу дитячого закладу можуть бути відведені години для засвоєння формальних знань, але з тим розрахунком, що відведені години складатимуть саму мінімальну частину» [3, 1].

Свідченням такої позиції є і рішення повітового з'їзду працівників освіти Роменщини, що відбувся у січні 1923 року: «в галузі соціального виховання було зроблено практичні вказівки до ведення праці в дитячих установах, додержуючись цілковито клубних методів; навчання в школі тісно зв'язати з життям; діти повинні виховуватися природо-згідно» [7, 1].

Про те, як здійснювався перехід до нових форм навчання на практиці, йдеться у планах організації роботи Першої Богодухівської семилітньої школи. Учителі цього освітнього закладу вирішили протягом 1924 р. «по природознавству, географії і фізиці проводити роботу у формі студій. Організувати при школі гуртки по природознавству, географії, по історії культури, роботу в них вести клубним методом» [5, 16].

Подібне реформування організації навчання сприяло становленню краєзнавчих форм роботи школи. Зокрема, на початку 1920-х рр. все більш поширеними стають уроки-екскурсії по вивченню довкілля. Систематичне вивчення рідного краю відбувалося через застосування дослідницького методу та методу спостережень. Крім того, у процесі навчання діти здійснювали заходи щодо перетворення краю за допомогою трудового методу. Зазначені методи сприяли тому, що учні самостійно відкривали наукові факти, долаючи шлях від дійсності до підручника. У цьому, на думку педагогів 1920-х років, полягала головна відмінність творчих методів від ілюстративних, традиційних для дореволюційної школи. У старій школі дійсність виступала лише як ілюстрація до книжкового матеріалу. При вивченні довкілля переважали позаурочні форми організації навчального процесу.

У зв'язку з необхідністю реформування організаційної структури освіти великою популярністю в 1920-х рр. користувався Дальтон-план. Це була ще одна спроба ліквідації класно-урочної форми навчання на користь індивідуальної. Теоретиком цієї системи навчання був американський педагог, психолог і філософ Дж. Дьюї. У 1923 році Н.Крупська надрукувала позитивну рецензію на спільну книгу соратниці Дж.Дьюї Е.Дьюї та Е.Паркхерст, що сприяло впровадженню цієї системи